

FILIP TERČELJ NA ZADNJEM POSNETKU

POSTAVITEV SPOMINSKE PLOŠČE V SORICI LETA 2015 /I. Ž.

Zakaj so ubili Filipa Terčelja?

Kakšne so bile okoliščine umora duhovnikov Filipa Terčelja in Franca Krašne?

Veliko se je že pisalo o krutem umoru duhovnikov Filipa Terčelja in Franca Krašne 7. januarja 1946 v Štulčevi grapi pod Davčo, v zahodnem delu Selške doline. Ob 70. obletnici umora obeh duhovnikov, 7. januarja 2016, so krajanji Davče in sorodniki Filipa Terčelja na kraju zločina postavili spomenik v obliki križa, z dodanimi spominskima ploščama s podatki o obeh duhovnikih.

V preteklosti se je omenjalo, da so duhovnika umorili graničarji, ki so po vojni še vedno stražili nekdanjo rapalsko mejo. Omenjalo se je tudi knojevce. Toda kakšen status so sploh imeli morilci, kdo so bili in predvsem, kakšne so bile okoliščine zločina? Na ta vprašanja mi bo pomagala odgovoriti upokojena učiteljica iz Železnikov Marija Gasser, ki medvojno in poveljno dogajanje na širšem območju Selške doline že nekaj časa raziskuje in je njegova dobra poznavalka. Njeno delo ni lahko, saj je območje Davče veljalo za nekakšno Bazo 20 gorenjskega partizanstva, tam so se zaradi težko dostopnega terena med vojno zadrževale najpomembnejše ustanove komunistične revolucije, med njimi tudi VOS in Ozna. To je vplivalo tudi na poveljno dogajanje in na stanje duha danes. Ozna in nato Udba je skupaj s partijskimi terenci ljudi tu okovala v smrten strah, dediči nekdanjih izvajalcev nasilja pa obvladujejo vsa pomembna področja družbenega življenja, od politike, šolstva, kulture do spominske krajine. Ne nazadnje so tu tudi Dražgoše, ki so osrednji

slovenski kraj mitologije NOB z vsakoletnimi razvpitimi proslavami, ki so značilna popolna ignoranca resnice in triumfalistično razkazovanje svoje moči.

Prišli so iz Tirolske

Da bi razjasnili okoliščine zločina nad obema duhovnikoma, moramo najprej pogledati v preteklost krajev v zadnjem delu Selške doline. Vasi in zaselki na obeh straneh Selške Sore so raztreseni po strmih pobočjih, ki so na gosto razčlenjena z globokimi grapami. Zato je bilo življenje tukajšnjega prebivalstva vedno izjemno težko. Na eni strani so pod vznožjem visokega Ratitovca vasi Spodnja in Zgornja Sorica, Spodnje in Zgornje Danje, Torca, Zabrdno in Ravne, na drugi pa je pod visokim Blegošem najbolj razpotegnjena slovenska vas Davča z osamljenimi kmetijami.

Prvotna domovina prednikov vasi pod Ratitovcem je bila južna Tirolska. Dolina Pustertal in Selška dolina sta bili v lasti freisinških škofov. Da bi ta del ozemlja dajal gospodarstvu dohodke, je škof Emiho začel leta 1283 naseljevati nemške priseljence iz Pustriške doline na hriboviti svet pod Ratitovcem. Območja, ki so jih poselili nemški priseljenci, so najvišje ležeče poseljena območja v Sloveniji. Po prvi svetovni vojni je tod tekla rapalska meja, med drugo svetovno vojno meja med nemškim in italijanskim okupacijskim območjem ter deželna meja med Goriško in Kranjsko.

V teh krajih so tirolski priseljenci zaradi osamitve zaradi lege

vasi stoletja ohranjali svoje navade, znanja tirolskih prednikov, s čimer se je dodatno naredila ločnica od širše okolice. Ti kraji so bili še dolgo po drugi svetovni vojni odmaknjeni od večjih krajev. Prebivalci so včasih, ko še ni bilo avtomobilov, do Železnikov in nazaj potrebovali šest ur »dobre hoje«. Vse so opravili peš.

»Zelo dolgo so govorili mešanico tirolskega in slovenskega jezika, ki so jo razumeli le oni. Do začetka 20. stoletja so prebivalci podratitovških vasi ohranili svojo govorico, še danes so ohranjeni priimki: Torkar, Trojar, Kofler, Koblar, Pegam, Kemperle, Grohar, Jensterle, Egart, Gartner, Gasser in poimenovanja ledinskih imen,« pove Marija Gasser in doda, da je do druge svetovne vojne in še nekaj let po njej tu živelo veliko ljudi.

Poveljno nasilje

Ves čas med drugo svetovno vojno so imeli Nemci v Sorici svojo postojanko. V njej so imeli tudi domačine. Med Nemci in domačini je bilo posebno sožitje, ki so ga v svojo korist izkoriščali tudi partizani. Ti so ljudem jemali hrano in drugo premoženje in ponekod so morali pred njimi hrano celo skrivati, saj so vse odnesli. Nekaj domačinov so partizani ubili že med vojno.

S še hujšim nasiljem, pravim genocidom, so se novi komunistični oblastniki spravili nad prebivalstvo podratitovških vasi po vojni. Takoj po vojni, 17. maja 1945, so se moški morali javiti novi komunistični oblasti v Sorici. Niso se počutili krive, bili so samo graničarji, v spopade s partizani se niso spuščali. Nekatere so ugrabili tudi na domovih v Spodnjih Danjah, Zgornjih Danjah in na Torci. Večina jih je potem, ko so jih odpeljali na »komando mesta« v Škofji Loki, »izginilo« neznanu kam. Domačini za umore teh ljudi še danes uporabljajo nedoločnik, da so »izginili«.

Na spominski plošči v Sorici je napisanih skupaj z duhovnikoma Terčeljem in Krašno 26 ubitih. Kasneje so ljudje po-

magali Mariji Gasser dopolniti seznam, in na njem je še deset ubitih. Če dodamo še porodnico z dojenčico, ki sta umrli zaradi posledic nasilja partizanov, so komunisti v župniji Sorica ubili 38 ljudi. Med poveljnimi poboji so ubili tudi duhovnika Franca Fröhlicha (1901) iz Zgornje Sorice.

Nasilni izgon

V dneh okoli božiča 1945 so na Koroško izgnali 125 prebivalcev Spodnjih Danj, Torke, Sorice, Davče in Zalega Loga, od tega 79 otrok. Med njimi je bilo 27 otrok sirot, brez očetov, saj so jim pred tem očete ubili, pet otrok je ostalo doma. Tako je bilo s tem nasiljem neposredno prizadetih 130 ljudi.

Izgon konec leta 1945 je bil zelo nasilen. Izvajalci nasilja so ljudem, bila je zima, dali le deset minut za pripravo na odhod. Iz Sorice in Spodnjih Danj so morali priti kmetje s konjsko vprego. Na vozovih je bila slama. Šolarje so pobrali na poti iz šole kar na Rotku. Ugrabljeni domačini so morali odpeljati do Podrošta, kjer so jih oznovci naložili na tovarnjake in jih odpeljali v Kranj na železniško postajo. Potem so

3
duhovnike s Soriškega so ubili komunisti.

POGLED Z RATITOVCA NA SORIŠKE VASI /I. Ž.

LJUDI iz župnije Sorica so ubili komunisti.

125

DOMAČINOV so po vojni nasilno izgnali v Avstrijo.

79

OTROK je bilo med izgnanimi.

27

SIROT je ostalo za ubitimi očeti.

1962

ZASVETILA je elektrika v vaseh pod Ratitovcem.

1971

ZAPRLI so osnovno šolo v Zabrdi.

1980

VASI pod Ratitovcem so dobile cestno povezavo, prej je bil tod le kolovoz.

GROB TERČELJA IN KRAŠNE V DAVČI

OD LETA 2016 JE NA KRAJU UMORA V ŠTULČEVI GRAPI SPOMENIK. /I. Ž.

ŠTIRJE S TORKE 7. MAJA 1945, 17. MAJA SO JIH UBILI.

DAVŠKI PARTIZANI, MED NJIMI TERČELJEVI MORILCI.

jih peljali v Rateče, kjer so jih nameravali izgnati v Avstrijo. Avstrijci so konvoj zavrtili. Več dni so bili v živinskih vagonih, z izjemno slabo hrano, brez primernih oblačil, brez stranišč, v nemogočih razmerah. Takrat je zapadlo 20 cm snega, ki ga je naneslo tudi v vagone. Matere niso imele ničesar, da bi pokrile otroke, edina odeja je bil sneg. Nato so jih odpeljali do Maribora in tam nasilno pregnali čez mejo. V Avstriji so jih v begunskih taboriščih pridružili tisočim Slovincem, ki so se v Avstrijo umaknili pred komunističnim nasiljem maja 1945.

Posledice nasilja

Marija Gasser opozori, da je bilo veliko ljudi prizadetih tudi posredno, ustrahovana je bila tudi okolica. Ljudje so ostali brez doma, odvzeli so jim državljanstvo, razlastili so jih premoženja, prepovedali so jim govoriti tirolski jezik, spremenili so jim nemške priimke, lagali so, da se nekateri iz Koroške nočejo vrniti domov.

Posledica tega komunističnega genocida nad prebivalci vasi v soriški župniji je bila strašna. Ne le, da so ubili tako veliko večinoma mladih moških, ne le, da so na tako krut način izselili tako veliko domačinov, posledica je bila izpraznjenje vasi in popolno ustrahovanje, ki ga Marija srečuje tako rekoč povsod.

Ugotovila je, da je o Selški dolini tudi pri večini novejših

zapisov polpreteklo obdobje »elegančno« izpuščeno. »Kot da vojne tu ni bilo. Vendar je bila, in to z zelo hudimi dogodki.« Pove, da je sledil skoraj popoln propad vasi. Od leta 1971, ko so zaprli šolo v Zabrdi, so tu vztrajali le najstarejši prebivalci. Elektrika je v teh vaseh zasvetila leta 1962. Šele leta 1980 je zaselke povezala cestna trasa, vendar do leta 1990 pozimi tod makadamske ceste niso plužili. Vas Torka je prvi spodobnejši vodovod dobila šele leta 1999, vas Zabrdi pa leto prej.

Zakaj umor?

Zakaj so torej 7. januarja 1946 tu umorili duhovnika Filipa Terčelja in Franca Krašna? Marija Gasser pove, da je Filipa Terčelja, ki je že pred vojno trpel zaradi nasilja Italijanov, po vojni pa so ga zaprli komunisti, potem ko so ga izpustili na prostost, popolnoma duševno in telesno strtega k sebi sprejel župnik v Sorici Franc Krašna. »Krašna se je zavedal težav, nevarnosti v tem okolju, nikoli in nikamor ni hodil sam. Vojna na Soriškem in Davškem konec leta 1945 še zdaleč ni bila končana. Duhovnika sta se znašla sredi nepopisnega trpljenja prebivalcev tega okolja. Stanje ljudi, ki so ostali, je bilo brezupno. Velike družine so ostale brez očetov. 20. decembra 1945 so komunisti na izjemno krut način pregnali 125 prebivalcev v Avstrijo.«

Doda, da je iz dokumentov razvidno, da so duhovnika nad-

zirali. »Nadzirali so ju tudi pri bogoslužju. Lokalna oblast je vedela za njuno namero, saj sta jo oznanila v cerkvi. Zavzemanje za 'izginule' (ubite) in nasilno izgnane domačine je pomenilo nasprotovanje oblasti, kar je takrat pomenilo gotovo smrt.«

O razmerah po vojni v Spodnjih Danjah ji je leta 2015 povedala gospa, ki je danes v stotem letu življenja. »Še danes vidim duhovnika, ki sta nas prišla tolažit. Krašna je bil ves mil, prijazen. Obljubljal je, da bodo možje in pregnani vaščani prišli nazaj. Tudi mi smo pisali prošnje, da bi se možje vrnili. Terčelj in Krašna sta vedela, da

se o tem ne sme niti govoriti. 'Merčajte svoje otroke, kar jih je ostalo, skrbite za živino, saj bodo prišli nazaj!' Čudili smo se, da si je upal toliko povedati. To, kar je govoril Krašna, se ni smelo govoriti. Še danes ga slišim, kot da se je prišel posloviti. Bili smo ustrahovani. Molitev nam je dajala moč. Kmalu smo izvedeli le za mučeniško smrt. Potem smo se še bolj bali.«

Duhovnika sta se torej napotila v Ljubljano, da bi tam oblastem povedala, kaj se dogaja na Soriškem, in se zavzela za vrnitev nasilno izseljenih domačinov v Avstrijo. Toda nadzorovana nista prišla daleč. V dolini

so ju pričakali, nato pa umorili v odljudni grapi pod Davčo. Danes se za imena zločincev ve. Niso bili ne graničarji, ne knojevci, bili so domači komunistični aktivisti, ki so že med vojno tod ustrahovali ljudi.

V škofiji Koper so pred leti uvedli proces za beatifikacijo umorjenega duhovnika Filipa Terčelja, vendar so ga ustavili zaradi nesoglasij v lokalnem okolju. Beatifikacija je smiselna, če je določena oseba za ljudi zgled, smerokaz, spodbuda za resnično krščansko življenje. Terčelj vse to vsekakor je.

IVO ŽAJDELA
ivo.zajdela@druzina.si

Doživljala sem pritiske posameznikov

Marija Gasser o izkušnjah zbiranja pripovedi o komunističnem nasilju

Ali so danes ljudje bolj sproščeni in v njih ni več toliko strahu, kot je bilo v preteklosti?

Tudi sama sem v začetku doživljala strah od pogovorih, ki se nanašajo na polpreteklo zgodovino. Niti najmanj se ni bilo prijetno izpostavljati. Bilo me je strah, ko sem pisala knjigo /Vasi pod Ratitovcem/, ko sem spraševala, ob izidu knjige, ob postavljanju spominske plošče /v Sorici/. In tudi ob grožnjah. Doživljala sem pritiske posameznikov, naj zamolčim odkrita dejstva, naj pustim stvari »pri miru«, naj ne delam ljudem hudega. Tudi grožnje: »Kako si upaš o tem pisati?«

Srečali ste se z več kot pol stoletja zamolčanimi zgodbami.

Pred desetimi leti je bilo ljudi še veliko bolj strah. Bali so se povedati predvsem zato, da njihovi otroci ne bi imeli težav v službi in v družbi. Ko so mi kaj povedali, je večini sledil klic in prošnja, naj ne objavim imena in naj pripoved shranim. Ljudje, ki danes pripovedujejo, so veliko bolj sproščeni. Zgodbe so napi-

sane zato, da se ne bi pozabilo in da se ne bi več zgodilo.

Lahko o oblikah groženj in strahu poveste kaj več?

Tistim, ki so se vrnili iz po-vojnih taborišč, so rekli, da če bodo samo kaj povedali, bo šla glava. Zdravi kmečki ljudje se nikoli več niso pogovarjali in ne družili z nikomer. Šli so v cerkev, gozd, pogovarjali se niso z nikomer. Način mučenja je bil grozovit. Še danes v družinah, kjer so ubili očeta, trpijo hude posledice. Kasneje so nekateri otroci sodelovali z Udbo. Ljudje poznajo posamezne dogodke, ne znajo pa jih povezovati z ostalimi dogodki.

Nekateri otroci iz teh krajev, ki so še mnogo kasneje obiskovali osnovno šolo v Železnikih, niso govorili, niso odprli niti ust. Starši se z otroki niso pogovarjali, v njih je bil vsajen strah do kosti. Še danes je pri nekaterih prastrah premočan.

Mislite, da je treba govoriti.

Zelo malo ljudi zmore toliko, kot so premogli ljudje iz mojih zgodb. Zgodbe o izgubljenem otroštvu, radosti življenja bi se lahko izšle drugače. Vsak ima

svoje poslanstvo, svoj odmerjeni čas. Ali so naši sociologi kdaj naredili raziskavo, kakšne travmatične dogodke je doživljal naš narod? Spomnim se, da sem razmišljala, kakšna svoboda je to, da nekaj veš, pa tega ne smeš povedati ali pa moraš povedati drugače.

Ljudje so bili hvaležni, da so lahko povedali, želijo, da so slišani in razumljeni v pravem pomenu. To so dejstva, ki ne smejo v pozabo in ne smejo biti zamolčana.